

TOLSTOY, DOSTOYEVSKI VE ÇEHOV'A DAİR

İsmet EMRE

Belki de bütün zamanlarda böyleydi, hep böyle olmuştu ya şimdilerde çok daha belirgin biçimde hissettiriyor kendini: Bir şeyin aslından, ne olduğundan ziyade onun temsilinin neyi ifade ettiğiyle ilgileniyor insan. Onun, orada, o şekil duruşuyla değil; burada, kendi içinde, bilincinde nasıl yankılandığıyla... Bizi arayıp bulan, damarlarımıza işleyip bünyemizin bir parçasına dönüşenler, hep kendinden koparak varlığımıza yapışmayı beceren söylemlerdir. Aynı durum sanatın bütün alanları ve dolayısıyla edebiyatta da böyledir. Bir edebiyat ne kadar güçlü, kuvvetli, sağlıklı olursa olsun onun kendi dışındaki dillerle kurduğu temas ve oradaki temsil kabiliyeti çok daha önemlidir. Psikoloji her şey değildir ama insan söz konusu edildiğinde psikolojinin, içine girmediği hemen hiçbir durumdan bahsedemiyoruz. Göstergelerin bizi köşe bucak kovaladığı, imajın niteliğın önüne geçtiği modern zamanlarda temsil, neredeyse söylemin bütününe kapsayacak bir ağırlığa bürünmüştür.

Bir milletin dili, kültürü, edebiyatı, o milletin dış dünyadaki imajının da en belirgin göstergeleridir. Kökeni ne kadar gerilere götürülürse götürülün, ne kadar kadim bir geçmişten geliyor olursa olsun çağın ruhuna hitap etmeyen, onunla kurduğu ilişkiden başarılı çıkmayan ve ayakta kalmayı beceremeyen hiçbir dil, kültür ve edebiyat gerçek anlamda doğasına hizmet etmiş olamaz. Bu sebepten, modern dünyanın amansız rekabet ortamında birbiriyle boy yarışına giren hemen her medeniyet kurgusunun yedeğinde mutlaka geçmişinin sürükleyip getirdiği bir kültür, dil ve edebiyat zenginliği mevcuttur. Mesele, bu zenginliğin kıymetini bilip çağın ruhuna uygun şekilde sunulup sunulamayacağıdır. Galiba modern zamanlarda bütün bu değerleri en ince ayrıntısına kadar işleyip, dünyanın hizmetine sunan bel-

li başlı kültürlerden biri Ruslara ait olmalıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk yarısında dünya edebiyatına kazandırdıkları üç isim, onları belki olduğundan çok daha başka, çok daha köklü, çok daha zengin, çok daha farklı, çok daha derinlikli, çok daha içten, çok daha büyümlü bir kimliğe büründürüp öne çıkarmaya yetmiş, hatta artmıştır bile. Bu üç isim, hiç kuşkusuz Lev Nikolayeviç Tolstoy, Fiodor Mihayloviç Dostoyevski ve Anton Çehov'dur.

Tolstoy'un o duru, sonuna kadar net ve betimleyici üslubu; Rusya'nın neredeyse romanlarda geçen bütün mekânlarını oradan alıp dünyanın dört bir tarafına dağıtıp bize, içinde yaşadığımız dünya sahnesinin incelikli taraflarını sunarak mekânla kurduğumuz ilişkinin dayanılmaz ağırlığını bir fırça darbisiyle aniden hafifletir ve mekânla kurduğumuz ilişkiyi büyümlü bir ruh-beden karşılaşmasına dönüştürür. Bu mekânların üzerinde/içinde yaşayan insanlar, sanki doğuştan oralara âşıklar ve dokundukları hiçbir nesneyi incitmeksizin ona hayat vermek için nefes alırlar. Aile ilişkileri, felaketler, acılar, travma ve dramlar bile bu mekân sunumlarının ayrıntılarında dağılıp gider. Tolstoy'un o yumuşak, kuruyan ruhlara kırağı saçan kaleminden biz bu geçici mekânlarda, bir yerden ötekine sürüklenmenin nasıl da yolculuk hissine, serüvene dönüştüğünün şahitleri oluruz. Tolstoy; -başta *Anna Karenina* olmak üzere- *Ölümden Sonra Diriliş*, *Kroyçer Sonat*, *İvan İlyiç'in Ölümü*, hatta *Savaş ve Barış*'ta bile Rus insanının, aile yaşantısının, bütün bir inanç değerlerinin izlerini verir bize. O; bütün bu yönleriyle Rusların dünya sahnesine çıkıp oynamalarının, aile hayatlarının ve bütün bir cemiyetlerinin panoramasını sunan ilk romancıdır.

Tuhaf biçimde Dostoyevski; sanki Tolstoy'un bıraktığı yerden alır kalemi ve dış âlemde/mekânda gezen insanı, biraz da içsel yolculuklara çıkarmak ister. Elindeki fırçayla Rus insanların şahsında, bütün bir insanlık âleminin ve tek tek her birimizin içine el fenerleri tutarak en kıyıda köşede kalmış, en karanlıktaki, ruh okyanusumuzun en derinlerindeki gizemleri aralamak için elinden geleni yapar. Yorulmak bilmeyen, bitmez tükenmez bir enerjiyle insan ruhunun katmanlarını bir bir ayırıştırıp magma tabakasına ulaşana kadar kalemi elinden bırakmaz. Kuşkusuz daha büyük bir romancıdır Dostoyevski. Sadece Rusların değil bütün bir dünya romanının vardığı zirve yerde durmaktadır ve anlattığı her karakter kendinden başlayarak bütün insanları dolaşan bir ruh serüvencisidir. *Suç ve Ceza*, *Kumarbaz*, *Karamazov Kardeşler*, *İnsancıklar*, *Yer Altından Notlar*, *Budala*, *Delikanlı*, *Ecinniler* ruhumuzun farklı renklere bürünen kaleydoskopları olarak hep orada, ne zaman kendimizden uzaklaşsak kendimize yaklaşmanın yolu olarak çağrılmayı

bekleyeceklerdir. Eğer roman, biraz da insan psikolojisini anlama sanatıysa bu sanatın ustası sanki Dostoyevski'dir ve Dostoyevski sadece Rusların, Rus insanının değil, başlangıcından bugüne ve bugünden son insana kadar ne denli hemcinsimiz varsa bir şekilde hepsinin ruhuna girmiş bir ışık olarak ruhumuzun devasa aynası biçiminde bizi yansıtmaya devam edecektir.

Belki de edebî duyarlılık ve insana yaklaşım bakımından, ne Tolstoy'dan ne de Dostoyevski'den bir santim bile aşağı kalır tarafı yoktur Çehov'un. Onun talihsizliği; bu iki yüzyıl boyunca hikâyenin hiçbir zaman romanın sahip olduğu konuma yükselememiş olması, hep onun gölgesinde yaşamaya mecbur kalmasıdır. Eğer modernizmin ruhu romana değil de öyküye yansısı bugün Dostoyevski'nin tahtına Çehov kurulmuş olabilir. Bununla birlikte, işi bilen ve kül yutmayan edebiyatseverler için Çehov, zaman ırmağının her saniyesinde durup kendine bakmanın; kirlenen, paslanan, aşınan, yıpranan varlığımızla yeniden karşılaşip onun üzerine serin su serpmenin edebiyattaki adıdır. Çehov'un o yüzlerce öykü içinde nefes alıp veren binlerce insanın küçük anlarının içine sakladığı sayısız duygu, belki de insanlık tarihinin kare kare gözler önüne serilmiş duyarlılık tarihidirler. İncitmeden, sıkmadan, zorlamadan, eğip bükmeden ama bir o kadar da sahici, iç burkucu, köpürtücü, kudurtucu, teni incitici, ruhu esenliğe boğucu bir tarafı vardır Çehov'un. Yaşamadığınız bir olayı bile "evet böyle olur; işte bu, tam da budur yaşadığım" dedirtir size. Okuduğunuz, içine girdiğiniz hiçbir karakter dışarıda bırakmaz sizi; o oluverirsiniz sayesinde ve çıkmak için yazarının izin vermesini beklersiniz; tabii, elbette çıkmak isterseniz...

Tostoy dış dünyanın, mekânın, mekân estetiğinin, aile ve toplumun; Dostoyevski bireyin, bunalımların, açmazların, çaresizlik ve umutsuzluk içinde kıvranan insanın ve onun topyekun iç dünyasının; Çehov ise bütün bunların anlık yansımalarının, küçük işaret levhaları olarak karanlığın ortasına dağılan her türden kıvılcımın ruhumuzun bir başka tarafını aydınlattığı edebiyatçılarıdır. Rusya'dan başlamış, bütün dünyayı dolaşip tekrar oraya dönmüştür kalemleri. Dışarıdan bakınca bir resmin, evrensel bir tablonun, insanlık tablosunun muhteşem çizicileri olarak biri genel ve kaba hatlarıyla çizgiler çekmiş; öteki onu inceltip perspektife kavuşturmuş; sonuncusu ise yüzlerce konturla geriye kalan kısımları tamamlamış, ışık ve gölge oyunları ile ayrıntısını tamamlamıştır. Keşke bizim de o kadar olmasa bile şöyle biraz yürüyüşe çıkıp yorulunca eve dönen romancılarımız, öykücülerimiz olsaydı?... O zaman belki biraz daha sempatik, biraz daha içten ve ıslık ıslık, taravetle bakabilirdik hayata...